

Centraal Bureau
voor de Statistiek

Bevolkingstrends 2013

Bevolking van vertrekregio's blijft sociaal-economisch achter

Niels Kooiman

Jan Latten

Andrea Annema

november 2013

Mobiliteit van mensen over lange afstanden heeft tussen 2005 en 2011 niet geleid tot kleinere sociaal-economische verschillen tussen regio's. Vestigingsregio's zijn sociaal-economisch sterker geworden, vertrekregio's zwakker. Integendeel, de verschillen zijn groter geworden. De selectieve kenmerken van degenen die over lange afstand verhuizen – jong, hoog opgeleid of een hoog loon – dragen bij aan dat proces. In vertrekregio's blijven de lonen verder achter bij de lonen in vestigingsregio's, het aandeel hoogopgeleiden blijft er duidelijk lager, de verhouding tussen werkenden en niet-werkenden is er ongunstiger en de arbeidsdeelname van vrouwen is er geringer.

1. Inleiding

De bevolkingsgroei in Nederland is geografisch ongelijk verdeeld. Er zijn regio's waar de bevolking sterk in omvang toeneemt. Dit zijn in het algemeen de meer verstedelijkte regio's, voornamelijk in de Randstad. Tussen 2005 en 2011 groeiden de agglomeraties van Amsterdam, Utrecht en Den Haag sterk. Buiten de Randstad geldt dit voor de regio's rond Groningen, Zwolle en Arnhem/Nijmegen. Daarnaast zijn er gebieden waar de bevolking in die periode nauwelijks is gegroeid of zelfs is gekrompen. Deze liggen grotendeels aan de randen van het land. Het inwonertal daalde in Oost-Groningen, Delfzijl en omgeving, Noordoost-Drenthe, de Achterhoek, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg. Tussen nu en 2040 zal meer dan één derde van alle Nederlandse gemeenten te maken krijgen met een afname van inwonertallen.

Bevolkingsgroei wordt door twee componenten bepaald: natuurlijke aanwas en migratie. De natuurlijke aanwas neemt landelijk gezien af en vooral in de sterk vergrijsde krimpregio's. Migratie wordt dan een steeds belangrijkere component voor de regionale bevolkingsgroei. In Nederland bestaan flinke regionale verschillen in vestiging en vertrek. De Randstedelijke COROP-regio's Groot-Amsterdam, agglomeratie 's-Gravenhage en Utrecht kregen er tussen 2005 en 2011 per saldo respectievelijk 25, 19 en 15 duizend inwoners bij, terwijl enkele regio's aan de randen van het land in dezelfde periode per saldo duizenden inwoners zagen vertrekken. De Nederlandse krimpregio's kampten tussen 2005 en 2011 allemaal met een vertrekoverschot. De verhuis- en migratiestromen hebben ertoe bijgedragen dat COROP-regio's met een vertrekoverschot sneller zijn vergrijsd dan de gebieden waar veel mensen naartoe trokken (Latten en Kooiman, 2011). Die relatief sterke vergrijzing in vertrekregio's heeft ingrijpende gevolgen voor de regionale arbeidsmarkt en het financiële draagvlak voor regionale voorzieningen, de woningmarkt en het onderwijs.

Er is inmiddels in beleidskringen bezorgdheid ontstaan over de gevolgen van bevolkingskrimp. Betekent een neerwaartse bevolkingsontwikkeling ook dat de regionale bevolking er sociaal-economisch op achteruit gaat? Het contrast met regio's die nieuwe inwoners weten aan te trekken zou kunnen toenemen. De relatie tussen bevolkingsgroei of -krimp en sociaal-economische groei of achteruitgang is hier exploratief onderzocht. Vier vragen staan in dit artikel centraal:

1. Wat zijn de demografische en sociaal-economische kenmerken van interregionale verhuizers en immigranten, afgezet tegen de groep blijvers?
2. In hoeverre verschillen nieuwkomers in vertrekregio's sociaal-demografisch en sociaal-economisch van nieuwkomers in vestigingsregio's?
3. Wat zijn de sociaal-economische en geografische kenmerken van regio's met een sterk vestigings- of een sterk vertrekoverschot?

4. Hoe heeft de bevolking in vertrekregio's zich tussen 2005 en 2011 in sociaal-economisch opzicht ontwikkeld ten opzichte van regio's met een vestigingsoverschot? Meer specifiek: is er sprake van convergentie of divergentie van lonen, opleidingsniveau, arbeidsdeelname en uitkeringsafhankelijkheid?

2. Achtergrond

Het dagelijks leven van mensen speelt zich af in een ruimer gebied dan de woongemeente. Werken, studeren, winkelen en sporten gebeurt in een groot verzorgingsgebied, ook wel 'activity space' genoemd (Hooimeijer en Van der Knaap, 1994). Daarbij maken bewoners gebruik van voorzieningen in de hele regio. Daarom is ervoor gekozen om de relatie tussen het migratiesaldo en de sociaal-economische stand en ontwikkeling van de bevolking te analyseren op het niveau van COROP-regio's.

Verhuizingen binnen een regio of binnen een woongemeente (residentiële mobiliteit) hebben vooral te maken met de woonwensen van mensen. Bij bovenregionale verhuizingen spelen vaak andere motieven een rol. Mensen verlaten hun directe leefomgeving en het gebied waar zij lokale sociale verbanden hebben, ook wel locatiespecifiek kapitaal genoemd (DaVanzo, 1981). Tegenover deze relatief hoge kosten moeten flinke baten staan om de verhuizing over lange afstand aantrekkelijk te maken. De migratiebeslissing kan worden gezien als een investering in menselijk kapitaal (Sjaastad, 1962). Een individu of huishouden besluit te verhuizen naar een andere regio als de totale verwachte opbrengsten van verhuizen hoger zijn dan de totale kosten (zowel financieel als niet-financieel). Een studie, een baan, een carrièrestap en een hoger inkomen zijn de belangrijkste drijfveren om over grote afstand te verhuizen (Boyle et al., 1998; Visser en Van Dam, 2006; Das en De Feijter, 2009).

Die kosten en baten van verhuizen zijn niet voor iedereen gelijk, waardoor interregionale migratie een selectief proces is. Uit de internationale literatuur blijkt dat vooral jongeren tussen 18 en 30 jaar over lange afstand verhuizen, daarna neemt deze geneigdheid af (Etzo, 2008). Ook in Nederland is de langeafstandsmobiliteit het grootst rond het twintigste levensjaar om daarna af te nemen (Feijten en Visser, 2005; Latten en Kooiman, 2011). Hoe ouder mensen zijn, hoe meer locatiespecifiek kapitaal zij in het algemeen hebben opgebouwd, waardoor hun ruimtelijke mobiliteit afneemt (Da Vanzo, 1981).

Daarnaast wordt in de meeste studies de selectieve invloed van opleidingsniveau bevestigd (Etzo, 2008). Hoogopgeleiden verhuizen vaker over langere afstand, ook in Nederland (Crommentuijn, 1997). Banen voor hoogopgeleiden zijn minder gelijk over de ruimte verdeeld en dus hebben zij meer baat bij migratie. De *opportunity costs* van niet verhuizen zijn hoger voor mensen met een hoger opleidingsniveau en meer menselijk kapitaal (Backer, 1964).

Omdat universiteiten in lang niet alle regio's aanwezig zijn, moeten ook (aanstaande) studenten, de toekomstig hoogopgeleiden, vaak over lange afstand verhuizen. Jongeren uit de noordelijke krimpregio's die in Groningen gaan studeren keren na hun studie meestal niet terug naar de regio waar zij vandaan komen, maar verhuizen door naar plekken die gunstiger zijn voor hun carrière (Latten e.a., 2008). Ook in de krimpregio Parkstad Limburg zijn aanwijzingen dat vooral de kansrijkere bevolking de regio verlaat. Degenen die naar andere delen van Nederland trokken, gingen er in inkomen meer op vooruit dan degenen die niet verhuisden (Das en De Feijter, 2009).

Ook voor internationale migranten spelen werkgelegenheid en studiemogelijkheden een steeds grotere rol en arbeid en studie zijn de afgelopen jaren vaker immigratiemotief dan asiel (Jennissen, 2012). Ook voor de toekomst zal arbeidsmigratie naar ons land naar verwachting een belangrijke rol blijven spelen in de totale migratie (Nicolaas et al., 2011) en zich concentreren in regio's met werkgelegenheid.

Vaak gaan netto migratiestromen van armere naar rijkere regio's (Greenwood, 1997). Een grote economische welvaart (een hoog bnp per hoofd) betekent meer activiteiten, diensten en mogelijkheden voor bewoners in die regio. Dynamische centra trekken vooral jongeren aan, de meest mobiele groep. Ook de arbeidsmarkt is van belang. Een meta-analyse van Ederveen en Bardsley (2003) van Europese studies toont aan dat netto migratiestromen in de meeste gevallen gaan van regio's met een hogere werkloosheid naar regio's met een lagere werkloosheid, al zijn de verbanden vaak zwak. Steeds meer aandacht gaat de laatste jaren uit naar het belang van consumptiemogelijkheden in steden en regio's. Glaeser et al. (2000) benadrukken dat de rol van steden en regio's als consumptiecentra steeds belangrijker wordt nu bedrijven, zeker in de dienstensector, steeds mobieler worden. De aanwezigheid van niet-vervangbare consumptiegoederen, zoals theaters met live optredens en restaurants, en een groot aandeel hoogopgeleide mensen gaat samen met een sterkere toekomstige bevolkingsgroei (Glaeser et al., 2000).

Meer onduidelijkheid bestaat er internationaal over de gevolgen van deze migratiestromen voor vestigings- en vertrekregio's. Als de migratie gaat van armere naar rijkere regio's, moet dat volgens de klassiek-economische theorie leiden tot een herverdeling van welvaart en snel afnemende inkomensverschillen. De theoretisch voorspelde inkomensconvergentie wordt in de praktijk echter vaak niet waargenomen omdat voornamelijk de kansrijke bevolking migreert, waardoor concentratie van menselijk kapitaal plaatsvindt (Shioji, 2001).

3. Methode

De analyses zijn uitgevoerd op basis van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Hiermee is het mogelijk om op persoonsniveau gegevens over lonen, uitkeringen en werk te koppelen aan gegevens over de woonlocatie en het verhuisgedrag. Hierdoor kunnen demografische en sociaal-economische kenmerken van alle mensen die over lange afstand zijn verhuisd, vergeleken worden met die van mensen die niet, of alleen binnen een regio zijn verhuisd.

Alle personen zijn geanalyseerd die tussen 2005 en 2011 op de laatste vrijdag van september in Nederland waren ingeschreven. Wanneer het gaat om persoonskenmerken die de arbeidsmarkt betreffen is voor de analyse een selectie gemaakt van de potentiële beroepsbevolking (15 tot 65 jaar).

Voor alle veertig COROP-regio's zijn migratiesaldi berekend voor de periode tussen september 2005 en september 2011. Deze verslagperiode bevat zowel hoogconjunctuur (tot 2008) als laagconjunctuur (vanaf 2008). Het jaar 2008 wordt als tussenmeetmoment gebruikt. Op die manier kan de eventuele invloed van het economische klimaat worden ondervangen. Het migratiesaldo is een combinatie van interregionale verhuizingen binnen Nederland en internationale migratie. De negentien regio's waarin vestiging en vertrek ongeveer gelijk zijn, zijn gekenmerkt als neutrale regio's. De negen regio's die in die periode een vertrekoverschot hadden van meer dan -0,5 procent van de bevolking (één standaardafwijking van het gemiddelde) zijn gekenmerkt als vertrekregio's.

De twaalf regio's met een vestigingsoverschot van meer dan 1 procent (ook één standaardafwijking) gelden als vestigingsregio.

De vergelijking van demografische en sociaal-economische kenmerken van interregionale verhuizers en immigranten met blijvers is gebaseerd op verhuisbewegingen en immigratie in de periode tussen september 2005 en september 2006. Uit analyses gebaseerd op de daaropvolgende jaren kwamen vrijwel identieke resultaten, wat wijst op een structureel karakter van de uitkomsten.

De sociaal-economische indicatoren zijn gemeten in 2005, 2008 en 2010/2011. Voor enkele variabelen waren de gegevens voor 2011 nog niet beschikbaar en is gerapporteerd over 2010. Bij lonen gaat het om de totale som van het fiscaal loon van alle banen van een persoon op jaarbasis. Er is niet gecorrigeerd voor het aantal uren dat iemand werkt. Mensen met een fulltimebaan hebben dus een hoger jaarloon dan mensen met een parttimebaan, ook al hebben ze hetzelfde uurloon. In plaats van het gemiddelde loon is de mediaan gebruikt. Deze is geschikter omdat het minder scheefgetrokken wordt door een klein aantal extreme waarden. Voor de leesbaarheid gebruiken we in de tekst het doorsnee loon.

Het loon van zelfstandigen blijft buiten beschouwing. Opleidingsniveau is geoperationaliseerd als het hoogst behaalde diploma van een persoon, gecategoriseerd in laag, midden en hoog. De sociaal-economische categorie waartoe mensen behoren wordt vastgesteld aan de hand van hun voornaamste inkomstenbron. Dit is een zwaartepunttypering. De arbeidsdeelname wordt geoperationaliseerd als het aandeel van de potentiële beroepsbevolking dat niet zelfstandige is, niet studeert en in een kalenderjaar en grote deeltijdbaan heeft van minstens 60 procent.

Deze operationalisering wijkt af van de wijze waarop het CBS arbeidsparticipatie doorgaans definieert. De reden hiervoor is dat de analyses niet zijn gebaseerd op de Enquête Beroepsbevolking (EBB) maar op de registergegevens van de Belastingdienst.

De analyses zijn hoofdzakelijk beschrijvend van aard en laten sociaal-economische verschillen zien tussen de bevolkingen van vestigings- en vertrekregio's. Daarnaast wordt met een multivariate analyse beoordeeld of de geconstateerde verschillen in loon standhouden als wordt gecorrigeerd voor de demografische achtergrondkenmerken leeftijd en geslacht. Het gemiddelde loon neemt immers met de leeftijd toe en daarnaast is de arbeidsdeelname onder vrouwen en 60-plussers lager. Als met de leeftijdsopbouw en de verhouding tussen mannen en vrouwen in een regio rekening wordt gehouden, kan bepaald worden of regionale verschillen in lonen en arbeidsdeelname voortvloeien uit sociaal-demografische verschillen tussen regio's of dat mensen met dezelfde leeftijd en hetzelfde geslacht in de ene regio meer verdienen en/of meer werken dan in de andere regio.

4. Resultaten

4.1 Vestiging, vertrek, groei en krimp

Tussen 2005 en 2011 verhuisde jaarlijks minder dan 10 procent van de bevolking binnen Nederland. Het merendeel van de verhuizers bleef binnen de eigen regio. Ruim 300 duizend mensen, ongeveer 2 procent, verhuisden jaarlijks over de grens van de COROP-regio. Na 2008 neemt het aantal verhuizers sterk af, maar dat geldt in mindere mate voor het

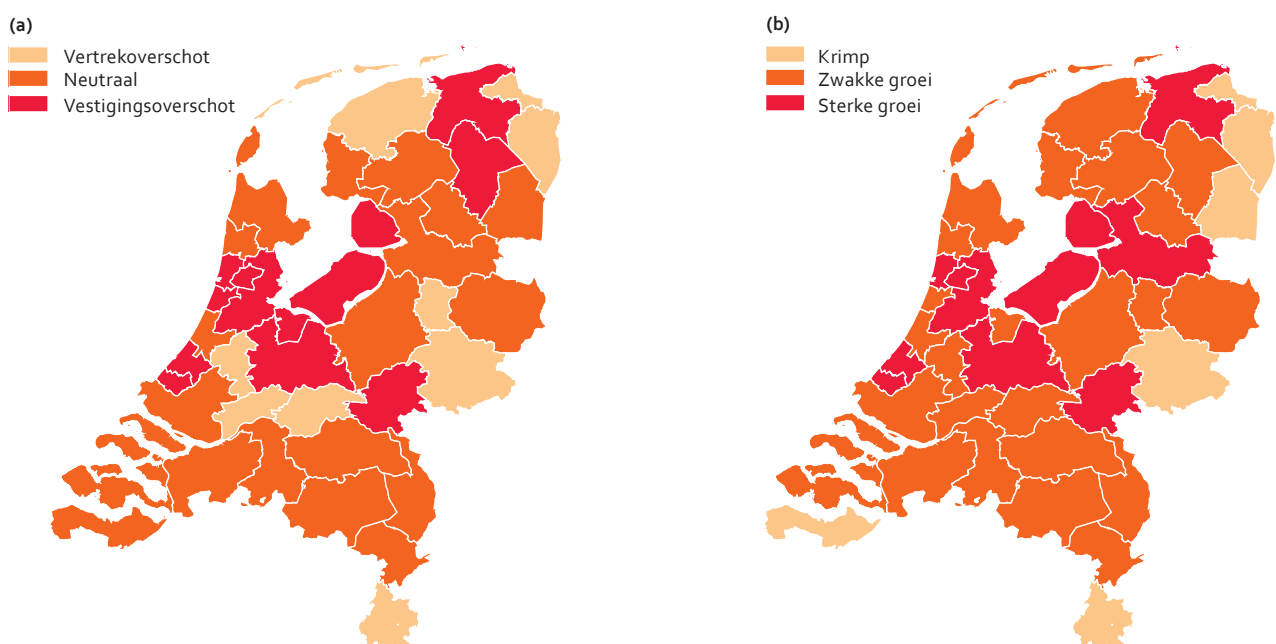
aantal interregionale verhuizingen. Door de economische crisis zijn verhuizingen vanwege woonmotieven waarschijnlijk vaker uit- of afgesteld dan verhuizingen vanwege studie of werk. Tussen 2007 en 2010 daalde het aantal verhuizingen naar koopwoningen sterk, maar dit gold niet voor verhuizingen naar huurwoningen (Das en Van Daalen, 2012).

Daarnaast hebben regio's te maken met in- en uitstroom als gevolg van immigratie en emigratie. Het jaarlijkse aantal immigranten dat naar Nederland kwam, nam toe van 92 duizend in 2005 tot 163 duizend in 2011. De emigratie schommelde in die jaren tussen 111 duizend en 133 duizend. In 2005, 2006 en 2007 kende ons land een vertrekoverschot, sindsdien overstijgt de immigratie de emigratie.

Regionaal zijn er duidelijke verschillen in de hoogte van vestiging en vertrek (kaart 1a). Naar verhouding kregen vooral regio's in de noordvleugel van de Randstad er veel inwoners bij tussen 2005 en 2011. Dit zijn vooral stedelijke regio's. Buiten de Randstad groeiden ook de stedelijke regio's rond Arnhem, Nijmegen, Assen, Groningen en in mindere mate Zwolle in deze periode sterk. Gebieden die veel inwoners zagen vertrekken, liggen veelal aan de randen van het land. Ook in de minder stedelijke centrale zone die loopt van het Groene Hart via het zuidoosten van Zuid-Holland tot het westen van Gelderland zijn er relatief grote vertrekoverschotten.

Vestigingssaldi hangen sterk samen met bevolkingsgroei ($r=0.81$). Alle Nederlandse krimpregio's hebben een vertrekoverschot (kaart 4.1.1). De landelijke regio's in het midden van het land kampen wel met een (flink) vertrekoverschot, maar dit wordt (nog) gecompenseerd door natuurlijke aanwas. Opvallend is dat de vertrekregio's aan de randen van het land veel inwoners verliezen aan andere Nederlandse regio's, maar deze verliezen worden gedeeltelijk gecompenseerd door immigratie. Het kan gaan om grensmigratie, maar voor Limburg speelt ook de immigratie van mensen uit Midden- en Oost-Europa een belangrijke rol (Latten et al., 2013).

4.1.1 Relatief migratiesaldo (a) en relatieve bevolkingsgroei (b) tussen ultimo september 2005 en ultimo september 2011

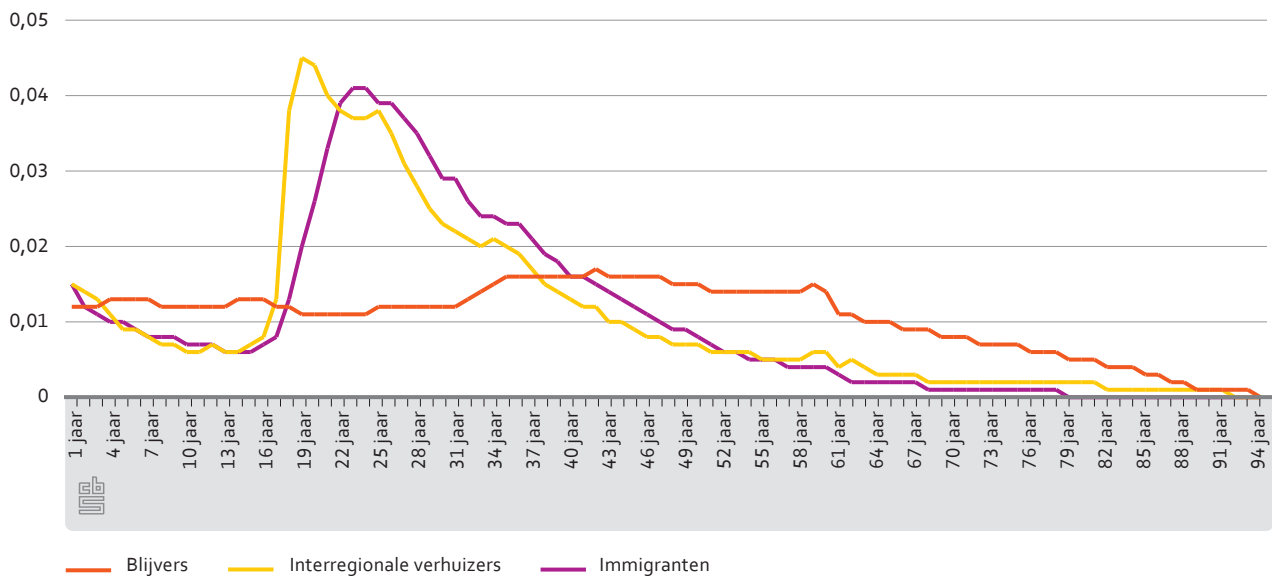
4.2 Kenmerken van immigranten, interregionale verhuizers en blijvers

De demografische en sociaal-economische impact van binnenlandse en internationale migratie op regionaal niveau wordt niet alleen bepaald door de omvang en de richting van de mobiliteit, maar ook door de samenstelling van de groep immigranten en interregionale verhuizers.

4.2.1 Sociaal-demografische kenmerken

Er verhuizen nagenoeg evenveel mannen als vrouwen over langere afstand. Dit geldt in vestigings- en vertrekregio's. Bij immigranten zijn mannen met 56 procent licht oververtegenwoordigd. De sekseverhouding van immigranten die zich vestigen in vestigingsregio's is gelijk aan die van immigranten met een vertrekregio als bestemming. De levensfase waarin mensen zich bevinden is wel erg van belang bij de kans om interregionaal te verhuizen of om te migreren. Vooral jongeren zijn langeafstandsverhuizers. Deze verhuiskans is het grootst rond 19 jaar, blijft groot onder twintigers en zakt daarna snel. De leeftijdsverdeling voor immigranten is vergelijkbaar, al ligt de piek bij hen bij 23 jaar.

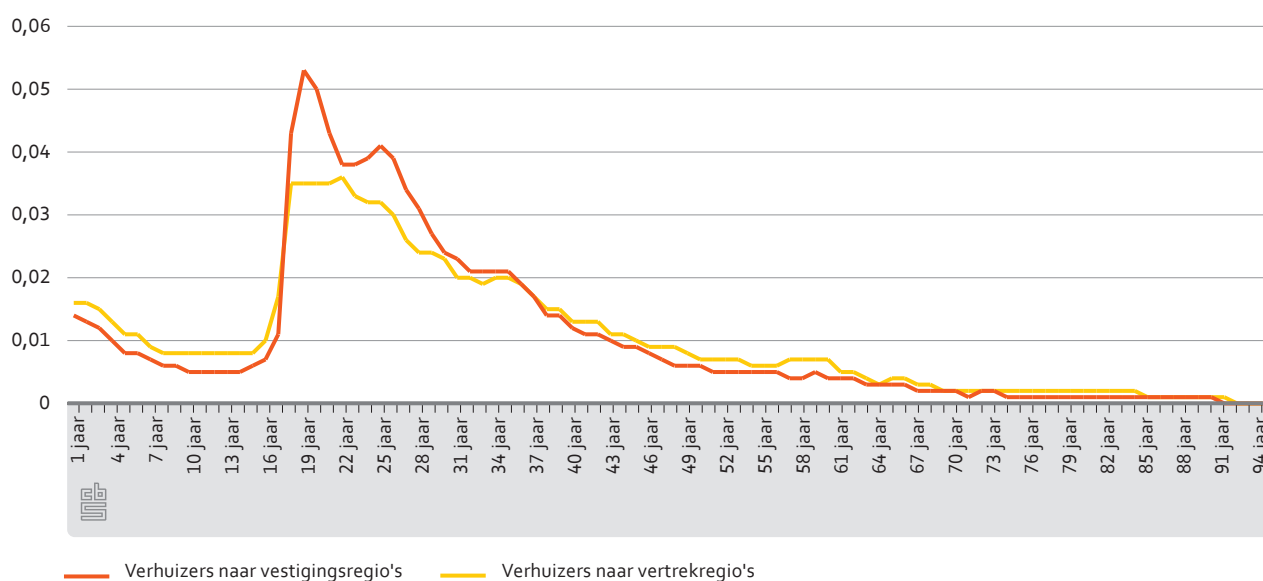
4.2.1.1 Leeftijden van blijvers, interregionale verhuizers en immigranten, 2005-2006

Er bestaat echter wel een verschil in leeftijd tussen mensen die naar vestigingsregio's en naar vertrekregio's zijn verhuisd. Naar beide typen regio trokken meer jongeren dan ouderen, maar het aandeel 18- tot 40-jarigen is onder nieuwkomers in vestigingsregio's duidelijk groter dan in vertrekregio's. Dit heeft vooral te maken met het feit dat een aantal grote studentensteden in vestigingsregio's ligt. In vertrekregio's zijn de nieuwkomers uit overige delen van Nederland naar verhouding wat vaker ouder dan 40 jaar. De kleine 'piek' rond het 60e levensjaar kan te maken hebben met pensioenmigratie naar de vertrekregio's. Immigranten die zich in vestigings- en vertrekregio's vestigen verschillen weinig in leeftijd.

Het zijn vooral eenpersoonshuishoudens en stellen zonder kinderen die verhuizen over regionale grenzen (bijlage B1). Gezinnen met kinderen, of dit nu met beide ouders of met een ouder is, verhuizen minder vaak over lange afstand. Ook op dit punt maakt de regio van aankomst verschil. Huishoudens die naar vestigingsregio's trekken bestaan relatief vaak uit alleenstaanden, terwijl onder verhuizers naar vertrekgebieden relatief veel paren met kinderen zijn. Ook bij immigranten gaat het relatief vaak om eenpersoonshuishoudens. Dat verhuizingen over langere afstand in veel gevallen samengaan met belangrijke

4.2.1.2 Leeftijden van interregionale verhuizers, 2005-2006

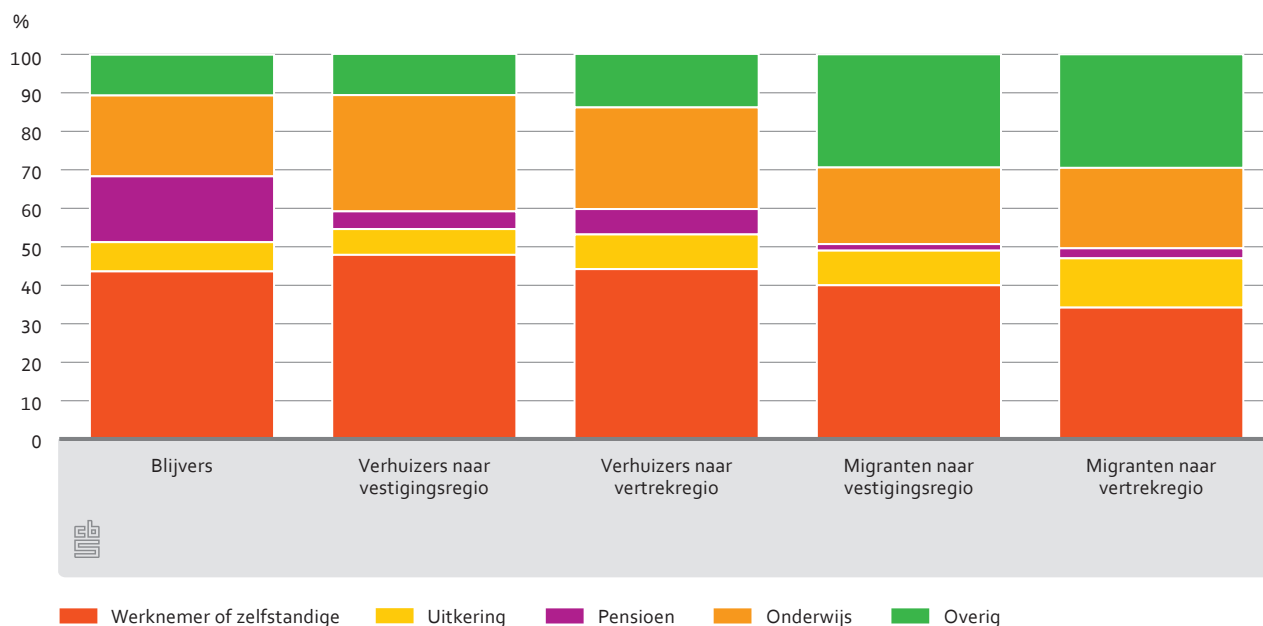

demografische gebeurtenissen in de levensloop blijkt uit het feit dat bijna de helft van de interregionale verhuizers bij verhuizing van type huishouden is veranderd. Dit gold in hetzelfde jaar voor slechts 6 procent van de blijvers. Veel voorkomende transities voor interregionale verhuizers zijn het verlaten van het ouderlijk huis, gaan samenwonen (van een eenpersoonshuishouden naar een paar zonder kinderen en soms ook met kinderen) en scheiding (van een paar met of zonder kinderen naar een eenpersoonshuishouden).

4.2.2 Sociaal-economische kenmerken

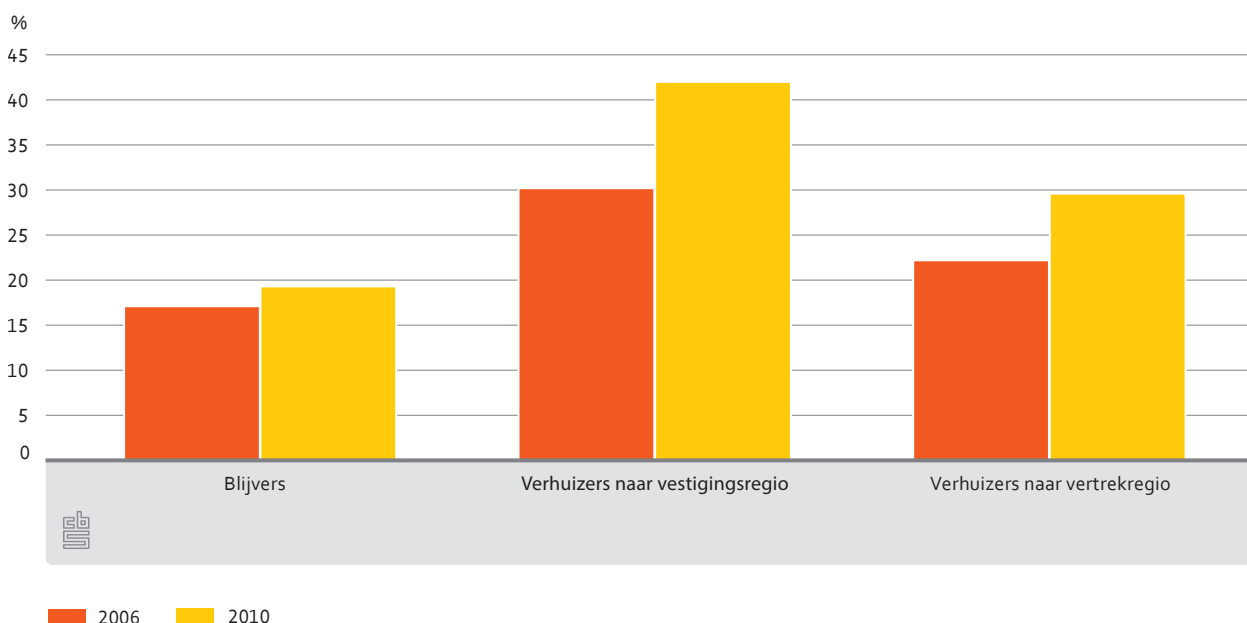
Mensen die interregionaal verhuizen hebben vaker werk (werknemer, zelfstandige) dan blijvers. Dit geldt echter alleen voor degenen die naar een vestigingsregio trekken. Daarnaast is een groot deel van de interregionale verhuizers student (Latten et al. 2008). Gepensioneerden komen veel minder voor onder de interregionale verhuizers. Immigranten hebben minder vaak een baan dan de blijvende bevolking. Ook zijn zij minder vaak studerend. Voor vertrekregio's is het ongunstig dat immigranten die zich daar vestigen wat vaker dan gemiddeld van een uitkering afhankelijk zijn. Dit geldt niet voor immigranten die in vestigingsregio's gaan wonen.

4.2.2.1 Blijvers, interregionale verhuizers en immigranten naar sociaal-economische categorie, 2006

Langeafstandverhuizers zijn gemiddeld hoger opgeleid dan blijvers. Dat is al zo op het moment vlak na de verhuizing, maar het verschil is vier jaar later nog groter. Een studie is de belangrijkste reden dat een flink deel van hen over de regiogrenzen is verhuisd. Het resultaat van dat verhoogde opleidingsniveau is pas enige jaren na de verhuizing waar te nemen. Vooral de vestigingsregio's trekken de hoogopgeleiden aan. Het aandeel hoogopgeleiden is lager onder de mensen die naar vertrekregio's verhuizen.

4.2.2.2 Hoogopgeleiden op moment van aankomst (2006) en vier jaar daarna (2010), blijvers en interregionale verhuizers

Het aandeel hoogopgeleiden was onder de immigranten uit 2006 vergelijkbaar met dat van de blijvers (18 procent). Wederom zijn het de vestigingsregio's die, ook in relatieve zin, het merendeel van de hoogopgeleide immigranten naar zich toe trekken. Ruim een kwart van deze groep is hoogopgeleid.

Het doorsnee loon van interregionale verhuizers ligt lager dan van de blijvers. Dit is op het eerste gezicht verrassend, maar er zijn twee redenen voor. De eerste is dat de groep interregionale verhuizers deels uit studenten bestaat. Zij hebben vaak een bijbaan, en zij werken maar een gering aantal uren. Het doorsnee loon van interregionale verhuizers die werknemer zijn is zelfs iets hoger dan van de blijvers. De tweede reden voor de wat lagere lonen van de interregionale verhuizers is hun gemiddeld jongere leeftijd. Als hiervoor wordt gecorrigeerd blijkt dat zij meer verdienen dan degenen die (dat jaar) in de regio bleven wonen. Dit blijft ook zo als ook voor het (gemiddeld hogere) opleidingsniveau wordt gecorrigeerd.

Interregionale verhuizers stijgen in de vier jaar na hun verhuizing bovendien sneller in inkomen dan de blijvers, ook als voor leeftijd en opleidingsniveau wordt gecorrigeerd. Degenen die naar vestigingsregio's vertrokken, verdienen bij aankomst iets meer dan degenen die naar vertrekregio's trokken. Daarnaast gaan zij er in de vier jaar na de verhuizing in loon meer op vooruit.

Interregionale verhuizers vormen dus een selectieve groep qua levensloop en sociaal-economische kenmerken. Het kunnen verklaringen zijn voor regionale verschillen in de mate van vergrijzing (Latten en Kooiman, 2011) en voor sociaal-economische ongelijkheid tussen regio's. Het zijn immers de kansrijken die van de ene regio naar de andere trekken. Uit het onderzoek kwam naar voren dat meer jongeren en sociaal-economisch kansrijkere mensen naar vestigingsregio's gaan dan naar vertrekregio's.

4.3 Vestigings- en vertrekregio's: welk type regio is in trek?

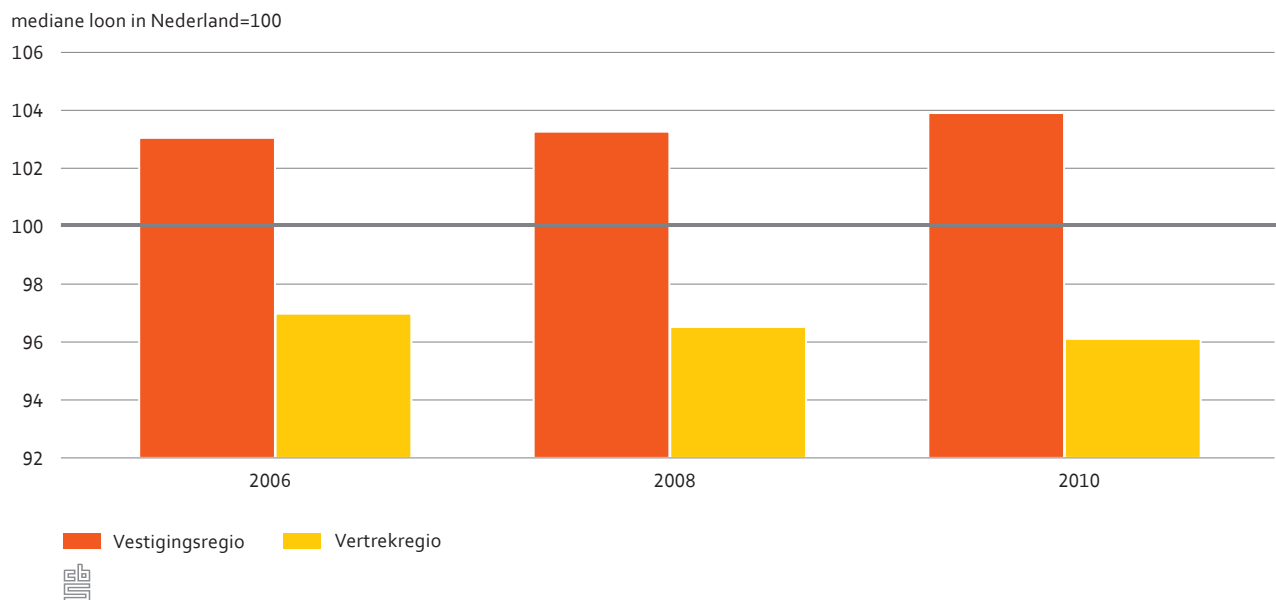
De regio's die tussen 2005 en 2011 per saldo inwoners zagen vertrekken waren in 2005 al minder verstedelijkt en hadden een hogere demografische druk: minder mensen in de werkzame leeftijd ten opzichte van de totale bevolking (tabel B2). De verhuisstromen en migratie sindsdien leiden automatisch tot een verdere concentratie van mensen in stedelijke gebieden en leidt ook tot grotere regionale verschillen in vergrijzing (Latten en Kooiman, 2011).

De vertrekregio's hadden bovendien in 2005 al een minder gunstige uitgangspositie wat betreft de samenstelling van de bevolking. De verhuis- en migratiestromen liepen in die periode voornamelijk naar regio's met meer mensen met een hoger inkomen, meer hoogopgeleiden en minder mensen met een WW-uitkering, al is dit laatste verband minder sterk en nauwelijks significant. Dit beeld sluit aan bij het groeiende aantal wetenschappers dat steeds positiever wordt over de sociaal-demografische en sociaal-economische toekomst van steden. Glaeser noemt het de 'triumph of the city': stedelijke regio's zijn centra van kapitaal, mensen, kennis, innovatie en ideeën en de belangrijkste motor van nationale en internationale economische ontwikkeling (Glaeser, 2011).

Nu de zwaartepunten van de migratiestromen zijn vastgesteld, is de vraag of er in de korte periode tussen 2005 en 2011 tekenen van sociaal-economische convergentie of divergentie tussen vestigings- en vertrekregio's zijn waar te nemen. Het doorsnee loon van inwoners van vertrekregio's lag in 2006 ruim 3 procent onder het Nederlandse doorsnee loon, in vestigingsregio's lag dat er ruim 3 procent boven, een verschil van ruim 6 procentpunt. In vier

jaar is dit verschil in doorsnee loon tussen vertrek- en vestigingsregio's langzaamaan verder toegenomen tot bijna 8 procentpunt. De migratiestromen van armere naar rijkere regio's lijken dus te wijzen op divergentie en niet op convergentie van lonen. De conjunctuur lijkt in deze trend geen rol te spelen: de trend tussen 2006 en 2008 is vergelijkbaar met die tussen 2008 en 2010. Ook als wordt gecorrigeerd voor de leeftijd en het opleidingsniveau van de bevolking, blijkt dat de lonen in vestigingsregio's hoger zijn dan in vertrekregio's (zie tabel B3).

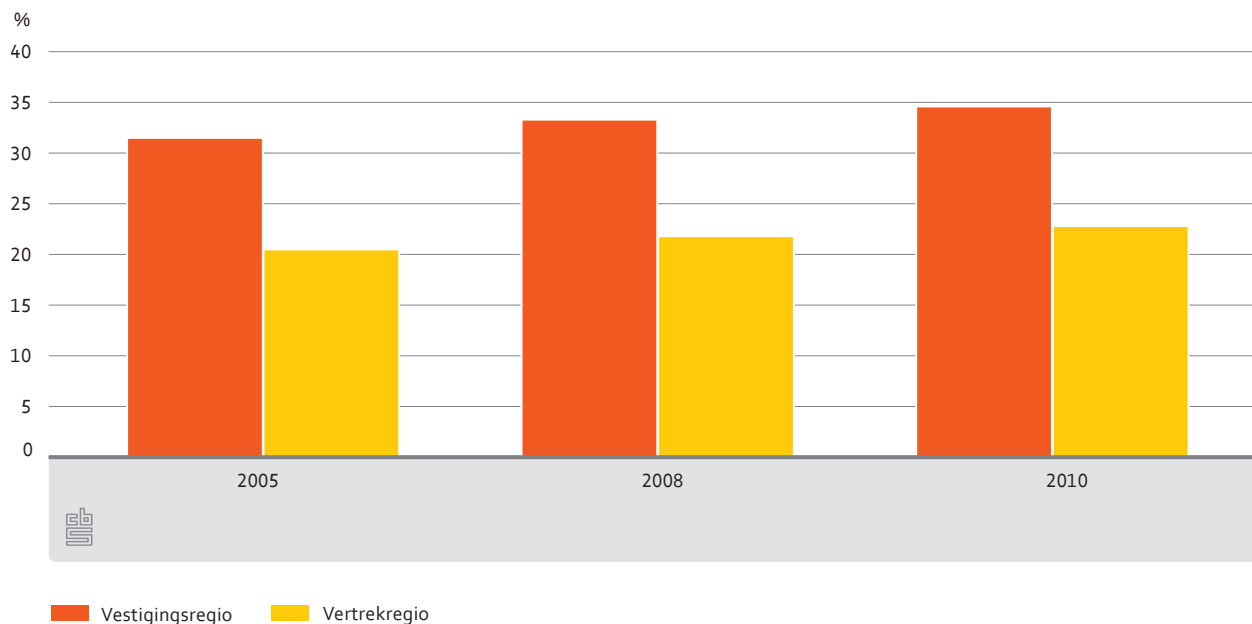
4.3.1 Mediane lonen in vestigingsregio's en vertrekregio's, 2006, 2008 en 2010

Een goed opgeleide bevolking is van cruciaal belang voor de regionale arbeidsmarkt. Hoewel ook lagere vakopleidingen van belangrijke waarde zijn, gaat de aandacht hier uit naar mensen die minimaal een bachelordiploma in het hbo hebben behaald. Er bestond in 2005 al een flink verschil tussen vestigings- en vertrekregio's op dit punt. In vertrekregio's had 21 procent een hbo-diploma tegen 32 procent in vestigingsregio's, een verschil van 11 procentpunt. In 2010 is in beide typen regio het aandeel met minimaal een bachelordiploma gestegen. Deze stijging was sterker in vestigingsregio's. In deze regio's heeft nu 35 procent een hbo-diploma, in vertrekregio's is dit 23 procent, een verschil van 12 procentpunt.

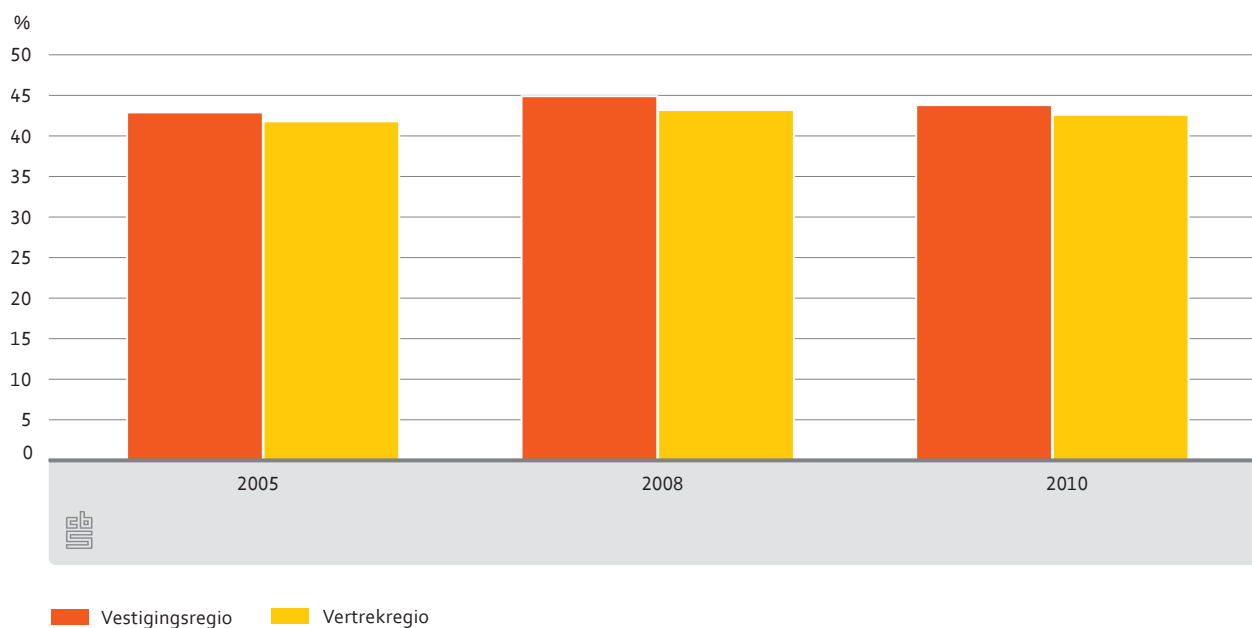
Voor het financiële draagvlak van regio's is het belangrijk dat de verhouding tussen het aantal werkenden en het aantal niet-werkenden niet te veel onder druk staat. Zowel in vestigingsregio's als in vertrekregio's is deze ratio tussen 2005 en 2008 gunstiger geworden, maar daarna, onder invloed van de economische crisis, weer wat ongunstiger. Het aandeel werkenden is wat hoger in vestigingsregio's dan in vertrekregio's en dit verschil is iets opgelopen tot 1,3 procentpunt. Een belangrijk onderscheid voor de toekomst is dat de groep niet-werkenden in vestigingsregio's voor een relatief groot deel bestaat uit scholieren/studenten die de arbeidsmarkt nog gaan betreden, terwijl het aandeel gepensioneerden in vertrekregio's duidelijk hoger is. Dit heeft uiteraard te maken met de meer vergrijsde bevolkingsopbouw van vertrekregio's. Het is om die reden te verwachten dat het verschil tussen vestigings- en vertrekregio's in het aandeel werkenden in de toekomst verder zal oplopen.

4.3.2 Percentage hoogopgeleiden, naar vestigingsregio's en vertrekregio's, 2005, 2008 en 2010

Het arbeidsaanbod is van wezenlijk belang voor de regionale economie. Er wordt gekeken naar het aandeel van de potentiële beroepsbevolking dat in een jaar gemiddeld minstens drie dagen per week gewerkt heeft (60 procent deeltijd), exclusief scholieren/studenten en zelfstandigen. De deelname aan het arbeidsproces was in 2005 in vestigingsregio's iets hoger dan in vertrekregio's. Tussen 2005 en 2010 is die deelname in beide typen regio's toegenomen. Bij mannen doet de arbeidsdeelname in vertrekregio's niet onder voor die in vestigingsregio's en is zelfs een fractie hoger. Vrouwen in vertrekregio's werken daarentegen duidelijk minder dan mannen. De toegenomen arbeidsdeelname is in beide typen regio toe te schrijven aan vrouwen die meer zijn gaan werken. Vooral in vertrekregio's is op dit punt in de toekomst nog winst te halen.

4.3.3 Bevolking met arbeid (werknemer of zelfstandige) als belangrijkste inkomstenbron in vestigings- en vertrekregio's, 2005, 2008 en 2010

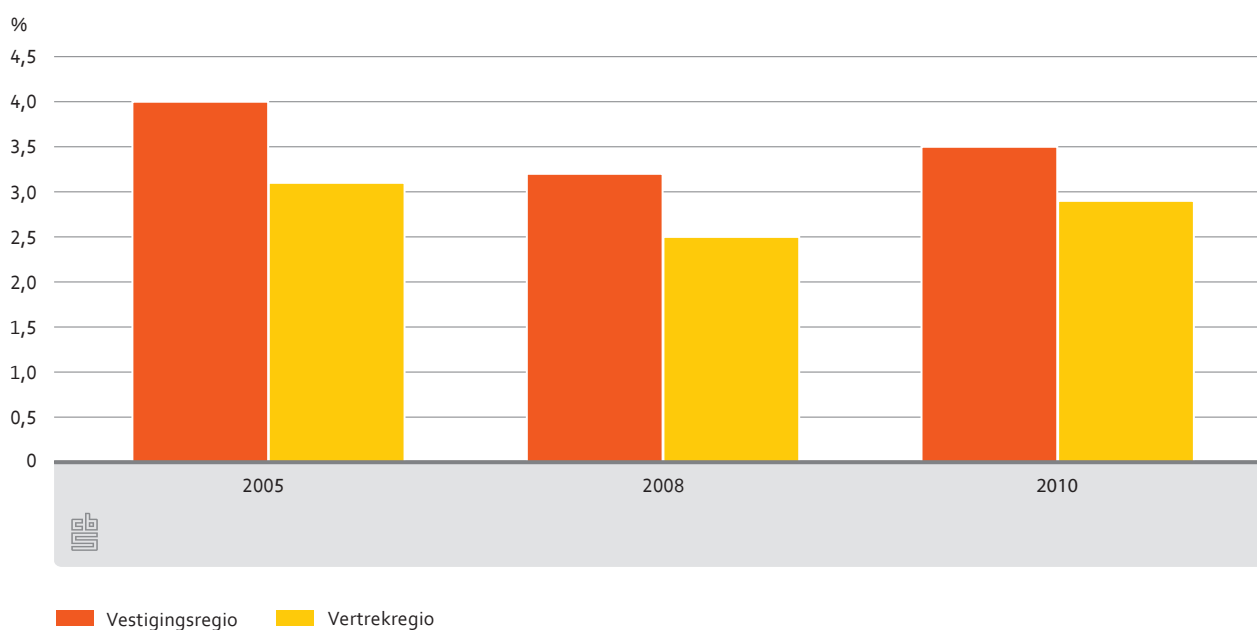

4.3.4 Aandeel van de beroepsbevolking dat in deeltijd werkt, naar sekse en regio van vestiging of vertrek, 2005, 2008 en 2010

Naast het aandeel werkenden geeft het percentage van de bevolking dat het merendeel van inkomsten uit een bijstandsuitkering krijgt informatie over de sociaal-economisch kansarmere bevolking. Het aandeel van de bevolking dat afhankelijk is van de bijstand is in vestigingsregio's wat hoger dan in vertrekregio's. Dit verschil is tussen 2005 en 2011 kleiner geworden. De relatief gunstige positie van vertrekregio's op dit punt is dus langzaam aan het verdwijnen. Drie van de vier grote steden, te weten Amsterdam, Den Haag en Utrecht, liggen in de vestigingsregio's. De bijstandsproblematiek concentreerde zich decennialang in de grotere steden vanwege de grote bijstandafhankelijkheid van niet-westerse allochtonen, maar het verschil in bijstandafhankelijkheid tussen de grote steden en de rest van Nederland is kleiner geworden.

4.3.5 Inwoners met een bijstandsuitkering als voornaamste inkomstenbron in vestigings- en vertrekregio's, 2005, 2008 en 2010

5. Conclusie

Er bestaan tussen regio's in ons land zeker verschillen in de bevolkingssamenstelling en deze lijken eerder groter dan kleiner te worden. Migratie en interregionale verhuizingen lijken die verschillen eerder te vergroten dan te verkleinen.

Sociaal-economisch staat in vertrekregio's de bevolking op achterstand ten opzichte van het Nederlandse gemiddelde, en vooral ten opzichte van vestigingsregio's. Mobiliteit van mensen over lange afstanden, of dit nu verhuisstromen tussen Nederlandse regio's of internationale migratie betreft, heeft tussen 2005 en 2011 niet geleid tot kleinere sociaal-economische verschillen. De loonverschillen tussen vertrek- en vestigingsregio's zijn groter geworden. In vertrekregio's is de achterstand in het aandeel hoogopgeleiden toegenomen, is de arbeidsdeelname van vrouwen geringer, zal het verschil in de verhouding tussen werkenden en niet-werkenden zich in vertrekregio's in de toekomst ongunstiger gaan ontwikkelen. De geringere afhankelijkheid van bijstandsuitkeringen onder huishoudens in vertrekregio's is aan het verdwijnen.

De economische conjunctuur speelt in deze trends geen rol. De divergentie tussen vestigings- en vertrekregio's in lonen was tussen 2005 en 2008, een gunstige periode, ongeveer net zo sterk als tussen 2008 en 2011, een periode van laagconjunctuur.

Dat migratie eerder lijkt te leiden tot divergentie dan tot convergentie komt door het selectieve karakter van de groep interregionale verhuizers. Het zijn vooral mensen met veel kenniskapitaal en een goede sociaal-economische uitgangspositie die over grote afstand verhuizen en die per saldo de vertrekregio's verlaten. Bovendien zijn interregionale verhuizers en immigranten die zich vestigen in vestigingsregio's op hun beurt gemiddeld jonger, beter opgeleid en met een hoger inkomen dan degenen die naar vertrekregio's trekken. Hierdoor ontstaat een accumulatie van menselijk kapitaal in de Nederlandse regio's die sociaal-economisch al sterker waren.

Toch zijn er ook in vertrekregio's positieve punten waar te nemen. Ook daar stijgt het aandeel vrouwen dat werkt de laatste jaren flink. Toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen kan in komende jaren een terugval in sociaal-economische kenmerken van de inwoners afremmen in regio's die per saldo inwoners zien vertrekken. Ook neemt het opleidingsniveau van de bevolking toe. Dit laatste wijst er volgens Beine et al. (2001) op dat de mogelijkheid om te migreren en elders meer te verdienen ook in vertrekregio's leidt tot een grotere geneigdheid om in opleiding te investeren (het *ex ante gain effect*), wat goed is voor de toekomst van vertrekregio's. Dit effect is sterker dan het wegtrekken van hoogopgeleiden vanwege betere kansen in andere regio's (het *ex post brain drain effect*).

6. Discussie

Bij de hiervoor geconstateerde samenhangen moet worden bedacht dat de analyseperiode beperkt is. Het is duidelijk dat bij een langdurige periode van selectieve uittocht ook de sociaal-economische weerslag sterker kan zijn. Een lange periode van selectieve uittocht zal onherroepelijk leiden tot een snellere vergrijzing en een grotere demografische druk in vertrekregio's. De kans is groot dat dit ook samen zal gaan met een oplopende sociaal-

economische achterstand op de groeipolen. Hierbij is uiteraard ook van belang hoe de groep blijvers in vertrek- en vestigingsregio's zich ontwikkelt. Dit is en blijft immers de grootste groep. Daarnaast is het belangrijk te benadrukken dat in dit artikel generaliserend is gekeken naar vestigings- en vertrekregio's. Niet elke regio die per saldo inwoners ziet vertrekken scoort tegelijkertijd ongunstiger op een aantal economische indicatoren. Zeker de vertrekregio's in de nabijheid van economische concentratiezones, zoals het Groene Hart, hebben een relatief gunstig sociaal-economisch profiel. De krimpregio's aan de randen van het land scoren echter in de meeste gevallen ongunstiger dan de in dit artikel gepresenteerde gemiddelde uitkomsten voor vertrekregio's.

Ten slotte moet worden opgemerkt dat het gebruik van registerdata uit het Sociaal Statistisch Bestand naast veel voordelen ook enkele nadelen heeft. Ten eerste kunnen alleen uitspraken gedaan worden over verhuizingen van mensen die zich hebben ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie. Mensen die niet zijn ingeschreven worden niet waargenomen. Dit probleem speelt vooral een rol bij immigranten die zich tijdelijk in Nederland vestigen. Ten tweede hebben de beschreven regionale ontwikkelingen in lonen op basis van registerdata alleen betrekking op werknemers. De inkomsten van zelfstandigen zijn hierin niet meegenomen. Zelfstandigen vormen een steeds grotere groep, zijn niet evenredig over het land verspreid en hun verdiensten verschillen sterk. Het is daarom raadzaam om hen bij een volgend onderzoek in de analyses te betrekken.

Literatuur

Becker, G. 1964, Human Capital. Columbia University Press: New York.

Beine, M., F. Docquier en H. Rapoport, 2001, Brain drain and economic growth: theory and evidence. *Journal of Development Economics*, 64, pp. 275–289.

Boyle, P., K. Halfacree en V. Robinson, 1998, Exploring contemporary migration. Harrow: Addison Wesley Longman Ltd.

Crommentuijn, L., 1997, Regional household differentials. Thesis: Amsterdam.

Das, M. en H. de Feijter, 2009. Wie komen en wie gaan? In: Latten, J. en S. Musterd, De nieuwe groei heet krimp: een perspectief voor Parkstad Limburg, pp. 57–70. Den Haag: Nicis Institute.

Das, M. en G. van Daalen, 2012. Dynamiek op de woningmarkt. CBS, Voorburg/Heerlen.

DaVanzo, J., 1981, Repeat migration, information costs and location-specific capital. *Population and Environment*, 4, pp. 45–73.

Ederveen, S. en N. Bardsley, 2003, The influence of wages and unemployment differentials on labour mobility in the EU. In: AccessLab, Report on Workpackage 3, Analysing and Modelling Interregional Migration. Vienna: Austrian Institute for Economic Research.

Etzo, I, 2008, Internal migration: a review of the literature. Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper.

Feijten, P. en P. Visser, 2005, Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand. *Bevolkingstrends*, 2e kwartaal, pp. 75–81.

Glaeser E.L., 2011, *Triumph of the city. How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier and happier.* Pan Macmillan: London.

Glaeser, E.L., J. Kolko en A. Saiz, 2000, *Consumer City.* Discussion paper, Harvard Institute of Economic Research.

Greenwood, M.J., 1997, Internal migration in developed countries. In: Rosenzweig, M.R. en O. Stark, *Handbook of Population and Family Economics*, Elsevier Science B.V.

Hooimeijer, P. en G.A. van der Knaap, 1994, From flows of people to networks of behaviour. In: Hooimeijer, P., G.A. van der Knaap, J. van Weesep en R.I. Woods, *Population dynamics in Europe*, pp. 177–185. KNAG, Utrecht.

Jennissen, R.P.W., 2012, *De Nederlandse migratiekaart: achtergronden en ontwikkelingen van verschillende migratietypen.* Boom: CBS/WODC.

Latten, J. en N. Kooiman, 2011, Aantrekkingskracht van regio's en demografische gevolgen. *Bevolkingstrends* 59 (2), pp. 105–110. CBS, Voorburg/Heerlen.

Latten, J., K. Chkalova en M. Das, 2008, De stad Groningen als roltrap van het Noorden. *Bevolkingstrends* 56 (2), pp. 52–59.

Latten, J., N. Kooiman en H. Nicolaas, 2013. *Bevolkingskrimp Limburg geremd door stijging immigratie.* CBS, Voorburg/Heerlen.

Nicolaas, H., C. van Duin, S. Verschuren en E. Wobma, 2011. *Bevolkingsprognose 2010–2060: veronderstellingen over immigratie.* CBS, Voorburg/Heerlen.

Shioji, E., 2001, Composition effect of migration and regional growth in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 15, pp. 29–49.

Sjaastad, L.A., 1962, The costs and returns of human migration. *Journal of Political Economy*, vol. 70, 5, 2, pp. 80–93.

Visser, P en F. van Dam, 2006, *De prijs van de plek, woonomgeving en woningprijs.* Rotterdam: Nai, Den Haag: RPB.

Bijlagen

B1 Demografische kenmerken van blijvers, interregionale verhuizers en immigranten, in procenten, 2006

	Blijvers ¹⁾	Verhuizers ¹⁾	Verhuizers naar vestigings-regio ¹⁾	Verhuizers naar vertrek-regio ¹⁾	Immi-granten ²⁾	Immi-granten ²⁾ naar vestigings-regio	Immi-granten ²⁾ naar vertrek-regio
	%						
Vrouwen	51	51	51	51	43	43	44
Eenpersoonshuishouden	15	28	33	22	35	37	34
Paar zonder kinderen	26	29	28	29	23	23	22
Paar met kinderen	50	31	26	36	28	27	30
Eenouderhuishouden	7	7	6	8	9	8	10
Overig	2	6	6	6	6	5	5
Van type huishouden veranderd	7	46	48	42	x	x	x

Bron: CBS (SSB).

¹⁾ Personen die tussen ultimo september 2005 en ultimo september 2006 in Nederland woonden.

²⁾ Personen die zich tussen ultimo september 2005 en ultimo september 2006 vanuit het buitenland in Nederland hebben gevestigd.

B2 Bivariate correlaties tussen demografische en sociaaleconomische kenmerken van regio's in 2005 (2006) enerzijds en het relatieve migratie saldo tussen 2005 en 2011 anderzijds, Nederlandse COROP-regio's, Pearson correlation coefficient

COROP-regio's	Bevolkings-dichtheid 2005	Demografische druk 2005	WW-uitkeringen per 1 000 inwoners 2005	Aandeel hoogopgeleiden 2005	Doorsnee fiscaal jaarloon 2006
Relatief migratiesaldo 2005-2011	.514***	.330***	-.268*	.536***	-.430**

Bron: CBS (SSB).

*p<0.10, **p < 0.05, ***p < 0.01.

B3 Effecten van individuele kenmerken op (de natuurlijke logaritme van) het fiscaal loon van werknemers over 2006, lineaire meervoudige regressieanalyse (β -coëfficiënten)

Personen die werknemer waren op ultimo september 2006

	β -coëfficiënten	significantie
Deeltijdfactor	.612	***
Leeftijd in jaren	.305	***
Geslacht (ref = man)		
Vrouw	-.057	***
Hoogst behaalde opleidingsniveau (ref = laag)		
Middelbaar	.192	***
Hoog	.396	***
Type regio (ref = vertrekregio)		
Neutraalregio	.029	***
Vestigingsregio	.051	***

Bron: CBS (SSB).

N = 2644335

Adjusted R_2 = .65

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$.

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2012–2013	2012 tot en met 2013
2012/2013	Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2013
2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2012 en eindigend in 2013
2010/'11–2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2010/'11 tot en met 2012/'13

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2013.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.